

Colloquium 4(40)/2020
ISSN 2081-3813, e-ISSN 2658-0365
CC BY-NC-ND.4.0
DOI: 10.34813/27coll2020

PSYCHOSPOŁECZNE UWARUNKOWANIA UCIECZEK Z DOMU W GRUPIE MŁODZIEŻY OBJĘTEJ OPINIOWANIEM SĄDOWO-PSYCHOLOGICZNYM

**Psychosocial determinants of running away from home in the group of adolescents
undergoing psychological assessment in the court proceedings**

Wojciech Błazek
Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni
w.blazek@amw.gdynia.pl
ORCID: 0000-0002-1279-5889

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest analizie funkcjonowania społecznego i psychologicznego młodzieży dokonującej ucieczek z domu, której celem było głębsze zrozumienie tego zjawiska w warunkach polskich w odniesieniu do grupy młodzieży objętej postępowaniem sądowym. Ucieczki z domu są wymieniane wśród czynników zwiększających ryzyko utrwalenia zaburzeń zachowania, a ich konsekwencje obejmują negatywne doświadczenia emocjonalne, zaburzenia rozwoju osobowościowego, kontakt ze środowiskiem osób niedostosowanych społecznie, popadanie w uzależnienia od środków psychoaktywnych, narażenie na przemoc itp. Badaniu poddano grupę 151 młodych ludzi opiniowanych sądowo-psychologicznie w wieku od 11 do 18 lat ($M = 15,42$, $SD = 1,36$), w której dziewczęta stanowiły 62,3% ($n = 94$), a chłopcy 37,7% ($n = 57$). Analizę psychospołecznych uwarunkowań ucieczek z domu prowadzono z uwzględnieniem płci i wieku badanych w obszarze przejawów niedostosowania społecznego, relacji społecznych, charakterystyki środowiska rodzinnego, w tym narażenia na przemoc. Wyniki wskazują na istnienie szeregu intersujących zależności i wieloczynnikowe uwarunkowanie ucieczek z domu. Czynniki kontrolowane w badaniu mogą stanowić podstawę formułowania programów prewencyjnych ukierunkowanych na młodzież szczególnie zagrożoną ucieczkami.

Słowa kluczowe: niedostosowanie społeczne, ucieczki z domu, przestępczość nieletnich.

Abstract

The article presents the analysis of social and psychological functioning of young people who run away from home. The aim of this analysis was deeper understanding of this phenomenon in the group of young Polish people undergoing psychological court assessment. Runs away from home are mentioned among the factors increasing the risk of persistence of behavioral disorders, and their consequences include negative emotional experiences, personality development disorders, contact with the environ-

ment of socially maladjusted people, becoming addicted to psychoactive substances, exposure to violence, etc. The study involved a group of 151 young people subjected to forensic psychological assessment at the age from 11 to 18 years ($M = 15.42$, $SD = 1.36$), with $n = 94$ (62,3%) girls, and $n = 57$ (37,7%) boys. The analysis of the psychosocial characteristic was carried out taking into account the gender and age of the respondents in the area of symptoms of social maladjustment, social relations, characteristics of the family environment, including exposure to violence. The results indicate the existence of a number of interesting relationships and multi-factor conditioning of escapes from home. The factors controlled in the study may form the basis for the formulation of preventive programs targeting young people particularly at risk of running away.

Keywords: social maladjustment, runaway youth, juvenile delinquency.

Wprowadzenie

Niniejsza analiza poświęcona jest zjawisku ucieczek młodzieży z domu rodzinnego. Należy jednak podkreślić, iż dom rodzinny nie jest jedynym miejscem, z którego młodzież dokonuje ucieczek. Zjawisko to dotyczy także placówek opiekuńczo-wychowawczych, ośrodków szkolno-wychowawczych, schronisk dla nieletnich i zakładów poprawczych. Za osoby uciekające z domu uważa się młodzież poniżej 18. roku życia, która opuszcza dom bez pozwolenia na przynajmniej jedną noc (Hammer i in., 2002 za: Jeanis i in., 2019).

Na przestrzeni ostatnich lat obserwuje się (statystyka.policja.pl, 2020) fluktuację liczby dokonanych ucieczek z domu rodzinnego, chociaż liczba ta oscyluje około 5000 zdarzeń tego typu rocznie i stanowi ok. 20–30 procent wszystkich ucieczek młodzieży. W polskiej populacji większość młodzieży dokonującej ucieczek pochodzi ze środowisk miejskich. Najliczniejszą podgrupę stanowią dziewczęta i chłopcy w grupie wiekowej pomiędzy 14. a 16. rokiem życia. Z danych Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) wynika, iż corocznie ucieczek z domu dokonuje ponad dwa miliony młodzieży w wieku 13–19 lat, z czego 74% stanowią dziewczęta. Dla porównania w populacji amerykańskiej około 10% dziewcząt i 7% chłopców ucieka z domów każdego roku. (Benoit-Bryan, 2011; Chen i in., 2012; Sanchez i in., 2006), co wskazuje na stosunkowo częste występowanie tego problemu wśród młodzieży. Biorąc pod uwagę liczne negatywne konsekwencje zarówno indywidualne, jak i społeczne, pogłębienie wiedzy dotyczącej tego zjawiska populacji polskiej wydaje się ważne.

Ucieczki z domu są wymieniane wśród czynników zwiększających ryzyko utrwalenia zaburzeń zachowania, szczególnie gdy mamy do czynienia z wczesnym wystąpieniem tego zjawiska (Kołakowski, 2013). Klasyfikacja DSM-V (Święcicki i in., 2015) wymienia zachowania, takie jak: pozostawanie w nocy poza domem mimo zakazu rodziców, przynajmniej dwukrotne ucieczki z domu na noc lub jednorazowa, lecz dłuższa ucieczka, jako poważne symptomy złamania norm. Podobnie ICD-10 (1997) jako naruszenie norm i reguł społecznych wymienia pozostawanie poza domem po zmierzchu mimo zakazu rodziców (przed trzynastym rokiem życia), jednokrotną ucieczkę, ale dłuższą niż jedna noc, oraz dwukrotną ucieczkę z domu rodzicielskiego lub środowiska

zastępczego. Ucieczka z domu jest także jednym z zachowań świadczących o demoralizacji osoby dokonującej takiego czynu, co zostało skodyfikowane w art. 4. par.1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Górecki, Stachowiak, 2007). Ustawa ta wymienia również, oprócz wspomnianych wyżej ucieczek z domu, m.in. wagary, zaniedbywanie nauki szkolnej, picie alkoholu, używanie środków odurzających, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych, naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnianie czynów zabronionych jako przykłady zachowań sprzecznych z oczekiwaniami społecznymi formułowanymi wobec młodzieży. W Polsce problematyką demoralizacji młodzieży, a szerzej niedostosowania społecznego, zajmował się Czesław Cekiera (1979), który w szerokim katalogu zachowań świadczących o niedostosowaniu wymienia m.in. ucieczki z domu. Są one także ujęte przez Ostriańską i Wójcik (Wójcik, 1984) jako przejawy niedostosowania społecznego. Pytko (2000), twórca szeroko stosowanej Skali Niedostosowania Społecznego (1981) zaliczył zjawisko ucieczek z domu do katalogu zachowań antyspołecznych w części IV (nasilenie zachowań antyspołecznych).

Należy jednocześnie podkreślić, iż zjawisko ucieczek z domu nie dotyczy jedynie młodzieży już zdemoralizowanej czy też przestępczej, która objęta jest zorganizowanym systemem oddziaływań naprawczych, lecz jest zjawiskiem występującym również w populacji ogólnej. Badania Piekacz (2008) przeprowadzone na reprezentatywnej próbie młodzieży gimnazjalnej (młodzież miejska) wskazują, iż ucieczki z domu dotyczyły ponad 10% badanej populacji, przy czym w grupie gimnazjalistów niedostosowanych odsetek młodzieży uciekającej z domu wynosił 100%. W badaniach młodzieży, wobec której zastosowano nadzór kuratora sądowego, ok. 20% dokonało ucieczki z domu przynajmniej jeden raz (Zaremba, 2015).

Konieczne wydaje się także zaznaczenie, iż ucieczka z domu nie może być traktowana jedynie jako symptom demoralizacji i/lub niedostosowania społecznego, ale jest najczęściej wynikiem oddziaływania na młodą osobę szeregu niekorzystnych czynników rodzinnych i środowiskowych.

Wartym odnotowania jest również fakt, iż zjawisko ucieczek z domu dotyczy w znacznie większym stopniu dziewcząt, w przypadku których podstawową motywacją do dokonania ucieczki są różnego rodzaju nadużycia (Baker i in., 2003; Benoit-Bryan, 2011).

Przyczyny ucieczek młodzieży z domu oraz zagrożenia z nich wynikające

Wśród najczęstszych przyczyn ucieczek wymienia się niewłaściwą atmosferę panującą w środowisku rodzinnym (ok. 40% wszystkich ucieczek), niepowodzenia szkolne, lęk przed karą za niewłaściwe zachowanie, błędy wychowawcze rodziców lub też namowy rówieśników. W świetle wyników badań zdrowia nastolatków (*National Longitudinal Study of Adolescent Health*) doznanie krzywdy fizycznej, seksualnej bądź słownej, powoduje wzrost zagrożenia ucieczkami od 200% do 300%. (Benoit-

-Bryan, 2011). Ucieczki z domu nie tylko są zjawiskiem wskazującym na dysfunkcje rodzinne, ale stanowią także bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia, a czasem życia młodzieży. Wśród zjawisk tych należy podkreślić nasilenie występowania depresji, porzucania nauki, prób samobójczych, bezdomności, większego ryzyka prostytucji czy narkomanii (Błażek, 2017; Yates i in., 1988). Zagrożenia zdrowotne zawierają ryzyko chorób przenoszonych drogą płciową, niechcianej ciąży oraz występowania zaburzeń osobowościowych wynikających ze stosowania środków odurzających. Ucieczki z domu stanowią bardzo poważny czynnik ryzyka wpływający na całokształt funkcjonowania młodzieży, mogący prowadzić do demoralizacji, przestępczości, wiktymizacji, a także do ukształtowania się nieprawidłowych wzorców zachowania lub też nieadaptacyjnego stylu życia w dalszych okresach rozwojowych.

Ucieczki z domu są zjawiskiem wieloprzyczynowym, stąd jego analiza winna skupić się na czynnikach rodzinnych (struktura rodziny, styl przywiązania, występowanie przemocy), środowiskowych (wpływ szkoły, rówieśników) oraz osobowościowych (nieprawidłowe wzorce zachowania, styl radzenia sobie ze stresem, zdolność do doświadczania poczucia winy, niski próg frustracji, neurotyczne mechanizmy radzenia sobie z sytuacją trudną itp). (Błażek i in., 2018; Błażek W., Błażek M., Makurat, 2012). Analiza ta winna prowadzić do tworzenia typologii biorących pod uwagę złożoność przyczyn tego zjawiska, a jednocześnie stanowić podstawę do podjęcia właściwych (trafna diagnoza) metod pracy korekcyjnej i terapeutycznej. Jednym z przykładów tworzenia takich typologii jest kwalifikacja młodzieży do dwóch dychotomicznych grup: „uciekający od” i „uciekający do” (Berger i Schmidt, 1958; Homer, 1973; Shellow i in., 1967).

„Uciekający do” to grupa młodzieży, która traktuje ucieczkę jako pozytywne doświadczenie, gdyż ucieka przed nadmierną kontrolą rodziców, podczas gdy „uciekający od” to grupa młodzieży, która ucieka przed negatywnymi oddziaływaniami środowiska rodzinnego. Ta druga grupa jest zazwyczaj znacznie większa (Homer, 1973; Shellow, i in., 1967; Zide, Cherry, 1992). Zalicza się do niej młodzież, która poprzez ucieczkę z domu separuje się od niekorzystnej atmosfery wychowawczej, a także nierzadko cierpienia zadawanego przez dorosłych (Chesney-Lind, Bloom, 1997; Luntz, Widom, 1994).

Do tworzenia własnej typologii – rozbudowanej i biorącej pod uwagę szereg zmiennych badacze Jeanis i in. (2018) wykorzystali dane zgromadzone przez Departament Nieletnich na Florydzie (*Florida Department of Juvenile Justice*), kwalifikując do swojej analizy 29 204 nieletnich, którzy dokonali ucieczek. Na podstawie analizy LCA (ang. *Latent Class Analysis*) i biorąc pod uwagę trzy kryteria czynników, wyodrębnili oni trzy typy uciekającej młodzieży

W pierwszej grupie opartej na indywidualnych/psychologicznych cechach znalazły się następujące podtypy:

1. Młodzież dokonująca ucieczek pod wpływem rówieśników (ang. *peer-influenced*).
2. Impulsywni chłopcy o skłonnościach agresywnych (ang. *impulsive/antisocial male*).
3. Nietypowa (odróżniająca się od pozostałych podtypów przede wszystkim z uwagi na najniższy poziom impulsywności, brak problemów zdrowia psychicznego, późne wystąpienie pierwszych kłopotów z prawem czy też brak relacji z młodzieżą antyspołeczną) (ang. *outlier runaways*).
4. Młodzież, która narusza normy prawne w bardzo wczesnym wieku – pomiędzy 12. a 15. rokiem życia (ang. *early onset offenders*).
5. Impulsywne dziewczęta o nastawieniu antyspołecznym (ang. *impulsive/antisocial female*).

W oparciu o czynniki środowiskowe w drugiej grupie znalazły się następujące podtypy:

1. Uciekający przed występującą przemocą w domu (ang. *turmoil escapist*).
2. Uciekający przed bezpośrednim zaniedbaniem i brakiem troski (ang. *disregarded runaways*).
3. Uciekający przed nadużyciami fizycznymi, emocjonalnymi seksualnymi (ang. *traditional runaways*).
4. Ofiary zaniedbania oraz przemocy fizycznej i seksualnej (ang. *abused and overlooked*).
5. Uciekający do pozytywnych doświadczeń (ang. *running to*).

W oparciu o eksternalizację problemów w drugiej grupie znalazły się następujące podtypy:

1. Uciekający z powodu kłopotów w szkole (ang. *school troubles*).
2. Uciekający o wysokim stopniu przestępczości (ang. *versatile expressives*).
3. Uciekający o silnej tendencji do stosowania używek (ang. *self-medicators*).
4. Uciekający popełniający przestępstwa bez użycia przemocy i nie pod wpływem narkotyków (ang. *survival strategists*).
5. Uciekający o nasilonych tendencjach agresywnych (częste wybuchy agresji) (ang. *angry/outburst*).

Powyższa klasyfikacja wskazuje, że w analizowaniu zjawiska ucieczek z domu niezbędne jest uwzględnienie czynników należących do trzech grup: zmienne indywidualne (psychologiczne i związane ze środowiskiem rówieśniczym i przebiegiem nauki szkolnej), zmienne rodzinne ze szczególnym uwzględnieniem różnego rodzaju nadużyć oraz zmienne charakterystyczne dla procesu demoralizacji (np. spożywanie alkoholu, narkotyków, czyny karalne).

Podsumowując, można stwierdzić, że dotychczasowe badania nad ucieczkami z domu młodzieży wskazują na ich wieloczynnikowe uwarunkowania (sytuacja rodzinna, przemoc, uzależnienia itp.) oraz wielorakie konsekwencje (od okresowych problemów w funkcjonowaniu w środowisku rodzinnym i szkolnym do załamania się linii życiowej i wejścia na drogę przestępczą). Interesujące wydaje się zatem bliższe przyjrzenie się czynnikom wpływającym na ucieczki z domu w grupie młodzieży objętej opiniowaniem sądowym w związku z toczącym się procesem w sprawie o demoralizację lub czyny karalne, czyli spełniającej kryteria niedostosowania społecznego w rozumieniu Marii Grzegorzewskiej (1964) czy Lechosława Pytki (2005), którego używam jako najlepiej oddającego istotę zjawiska. Należy jednak podkreślić, że w literaturze przedmiotu pojęcie niedostosowania społecznego bywa zamiennie używane z pojęciem demoralizacji, a wcześniej także wykolejenia, a nawet zaburzeń zachowania czy dewiacji (por. Gajewski, 2013).

Metoda

W niniejszym opracowaniu poddano analizom grupę młodzieży skierowanej na badania sądowo-psychologiczne przez sądy rodzinne i nieletnich w obszarze jurysdykcji Sądu Okręgowego w Gdańsku. Badania odbyły się w Rodzinnym Ośrodku Diagnostyczno-Konsultacyjnym w Gdańsku w latach 2015–2016 i przeprowadzone zostały zgodnie z procedurą obowiązującą w postępowaniu prowadzonych w oparciu o ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich (1982, z późn. zm.), tj. obejmowały wywiad, obserwację oraz badania testowe nieletniego oraz rodziców lub opiekunów. W badaniu wzięto pod uwagę wiek i płeć osób badanych, pochodzenie rodzinne (rodzina pełna, niepełna), posiadane rodzeństwo, występowanie zjawisk patologii społecznej, takich jak nadużywanie alkoholu przez członków rodziny, przemoc fizyczną i psychiczną oraz konflikty z prawem któregośkolwiek z członków rodziny.

Uwzględniono także zmienne związane z niedostosowaniem społecznym i/lub dysfunkcyjnym funkcjonowaniem młodzieży, takie jak palenie papierosów, spożywanie alkoholu, stosowanie substancji psychoaktywnych, próby samobójcze, a także rodzaj nawiązywanych relacji z rówieśnikami.

Ogólna charakterystyka osób badanych

Grupa liczyła 151 osób w wieku od 11 do 18 lat ($M = 15,42$, $SD = 1,36$). W badanej grupie dziewczęta stanowiły 62,3% ($n = 94$), a chłopcy 37,7% ($n = 57$), co nie odzwierciedla faktycznego podziału płciowego w grupie nieletnich opiniowanych w Polsce, ale pozwala między innymi na pogłębienie wiedzy o rzadko badanej grupie nieletnich dziewcząt.

Charakterystyka rodziny osób badanych

W badanej grupie 92 osoby wychowywały się w rodzinach pełnych (60,9%), a 59 osób w rodzinach niepełnych (39,1%); 127 nieletnich (84,1%) posiadało rodzeństwo, a 24 (15,9%) nie miało rodzeństwa. W przypadku 69 rodzin badanych (45,7%) stwierdzono nadużywanie alkoholu, w 75 (49,7%) nie stwierdzono występowania problemu alkoholowego, natomiast w 7 przypadkach (4,6%) nie udało się ustalić, czy ten problem występuje. W 47 rodzinach (31,1%) badanych nieletnich występowały zjawiska związane z przemocą fizyczną, w 94 rodzinach (62,3%) nie występowała przemoc fizyczna, a w 10 przypadkach (6,6%) nie udało się jednoznacznie ustalić czy zjawisko takie występuje czy też nie. W odniesieniu do przemocy psychicznej występowanie takiego zjawiska ustalono w 47 rodzinach (31,1%) badanych nieletnich, w 90 rodzinach (59,6%) nie występowała przemoc tego rodzaju, a w 14 przypadkach (9,3%) nie udało się ustalić – ani potwierdzić, ani wykluczyć – występowania tego zjawiska. Występowanie konfliktów z prawem któregośkolwiek członka rodziny ustalono w 62 rodzinach (41,1%), niewystępowanie w 83 rodzinach (55,5%), a w 6 przypadkach (4,0%) dane nie pozwalały na jednoznaczne stwierdzenie.

Przejawy niedostosowania społecznego w badanej grupie

Zmiennymi świadczącymi o niedostosowaniu społecznym badanych było palenie papierosów, spożywanie alkoholu, stosowanie substancji psychoaktywnych, uprzednie konflikty z prawem, ucieczki z domu, podejmowanie prób samobójczych oraz relacje rówieśnicze.

Ustalono, iż w analizowanej grupie 107 nieletnich (70,9%) paliło papierosy, 40 nieletnich (26,5%) nie paliło, a w 4 (2,6%) przypadkach nie ustalono występowania tego zjawiska. Taka sama proporcja nieletnich spożywała/ nie spożywała alkoholu w sposób ryzykowny/problematyczny. Stosowanie/przyjmowanie substancji psychoaktywnych stwierdzono u 49 nieletnich (32,5%), nie stwierdzono przyjmowania narkotyków u 98 badanych (64,9%), a w 4 (2,6%) przypadkach nie można było jednoznacznie zweryfikować tego zjawiska.

Spośród badanych nieletnich 30 (19,9%) uprzednio weszło w konflikt z prawem, a 12 (7%) podjęło próbę samobójczą, 66 nieletnich (43,7%) dokonało ucieczki z domu przynajmniej jeden raz, a 85 (56,3%) nigdy nie dokonało takiego czynu. Ucieczek z domu dokonało 66 badanych (43,7%), spośród 151 osób uczestniczących w badaniu. Prób samobójczych podjęło się 12 osób (7,9%) spośród 54 osób badanych.

Relacje społeczne nieletnich

Relacje społeczne nieletnich były oceniane poprzez wywiad będący częścią procesu diagnozy. Spośród 147 osób – 86 (57%) młodzieży określiło swoje relacje rówieśni-

cze jako przeciętne, 55 (36,4%) jako złe/nieprawidłowe, a tylko 6 (4%) jako bardzo dobre. W 4 przypadkach nie było możliwości zweryfikowania odpowiedzi.

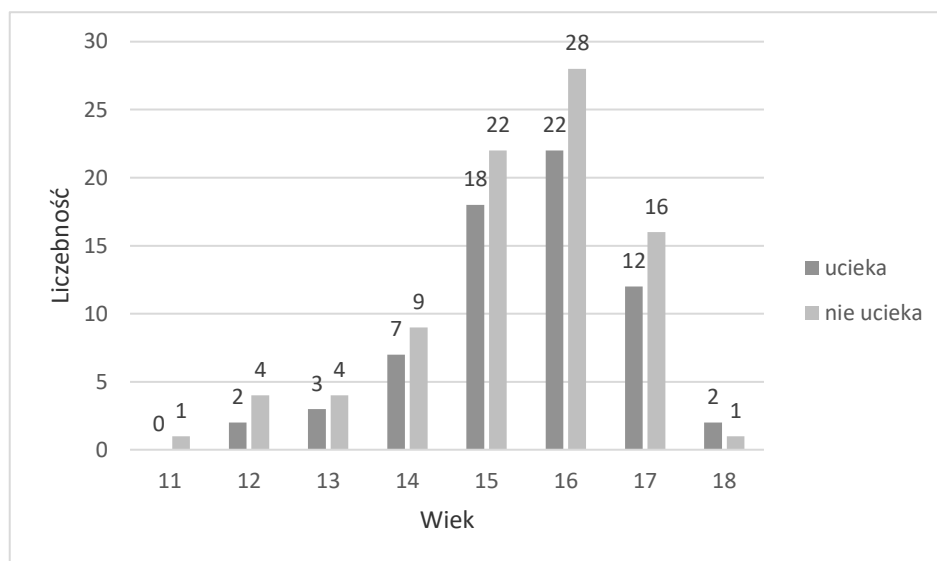
Charakterystyka grupy w konkretnych obszarach zmiennych wśród osób uciekających i nieuciekających z domu

W tej części omówiona zostanie charakterystyka grupy w kontekście podejmowania przez młodzież ucieczek z domu w odniesieniu do poszczególnych zmiennych: indywidualnych, rodzinnych, związanych z niedostosowaniem społecznym, kontaktami społecznymi.

Zmienne indywidualne

Płeć. Najliczniejszą grupę stanowią dziewczęta uciekające z domu ($n = 50$, 33,1%), następnie dziewczęta nieuciekające z domu ($n = 44$, 29,1%), potem chłopcy nieuciekający z domu ($n=41$, 27,2%). Najmniej liczną grupę stanowią chłopcy uciekający z domu ($n = 16$, 10,6%).

Wiek. Wiek osób uciekających wynosił od 12. do 18. r.ż. ($M = 15,50$, $SD = 1,29$), a w grupie nieuciekających od 11. r.ż. do 18. r.ż. ($M = 15,35$, $SD = 1,41$). Rozkład wieku w grupie osób uciekających i nieuciekających przedstawiono na wykresie 1.

Wykres 1. Wiek a liczebność grup

Zmienne rodzinne

Struktura rodziny. W odniesieniu do sytuacji rodzinnej, w badanej populacji najliczniejszą grupę stanowiła młodzież pochodząca z rodzin pełnych, która nie uciekała z domu ($n = 55, 36,4\%$), następnie młodzież pochodząca również z rodzin pełnych, ale uciekająca z domu ($n = 37, 25,5\%$). Najmniej liczne grupy stanowiły młodzież pochodząca z rodzin niepełnych nieuciekająca z domu ($n = 30, 19,9\%$) oraz uciekająca z domu ($n = 29, 19,2\%$).

Rodzeństwo. Biorąc pod uwagę posiadanie rodzeństwa jako element struktury rodziny, najliczniejszą grupę stanowi młodzież nieuciekająca z domu i posiadająca rodzeństwo ($n = 72, 47,7\%$), następnie młodzież posiadająca rodzeństwo i dokonująca ucieczek ($n = 55, 36,4\%$). Najmniej liczne grupy stanowiła młodzież nieposiadająca rodzeństwa i nieuciekająca z domu ($n = 13, 8,6\%$) oraz uciekająca z domu ($n = 11, 7,32\%$).

Problem alkoholowy w rodzinie. Biorąc pod uwagę występowanie problemu alkoholowego w rodzinie, najliczniejszą grupą stanowi młodzież, w rodzinach której nie występuje problem alkoholowy i nieuciekająca z domu ($n = 44, 30,6\%$), następnie młodzież, w rodzinach której występuje problem alkoholowy i niedokonującą ucieczek ($n = 38, 26,4\%$). Najmniej liczne grupy stanowiła młodzież uciekająca z domu a zarazem, w rodzinach której zarówno występuje, jak i nie występuje problem alkoholowy ($n = 31, 21,5\%$).

Przemoc fizyczna w rodzinie. W odniesieniu do zjawiska występowania przemocy fizycznej (wzajemnie wobec siebie pomiędzy członkami rodziny) to w badanej populacji najliczniejszą grupę stanowiła młodzież pochodząca z rodzin, w których nie odnotowano tego problemu i która nie uciekała z domu ($n = 60, 42,6\%$), następnie młodzież pochodząca z rodzin z problemem przemocy fizycznej, ale uciekająca z domu ($n = 34, 24,1\%$). Najmniej liczne grupy stanowiły młodzież pochodząca z rodzin dotkniętych problemem przemocy fizycznej i uciekająca z domu ($n = 28, 19,9\%$) oraz z rodzin bez problemu przemocy fizycznej i niedokonująca ucieczek z domu ($n = 19, 13,5\%$).

Przemoc psychiczna w rodzinie. Z kolei biorąc pod uwagę występowanie problemu przemocy psychicznej w rodzinie to najliczniejszą grupą stanowi młodzież, w rodzinach której nie występuje ten problem i nieuciekająca z domu ($n = 57, 41,6\%$), następnie młodzież, w rodzinach której nie występuje przemoc psychiczna i dokonującą ucieczek ($n = 33, 24,1\%$). Mniej liczną grupę od powyższych stanowiła młodzież uciekająca z domu i w rodzinach której występuje problem przemocy psychicznej ($n = 29, 21,2\%$). Najmniej liczną grupę stanowiła natomiast młodzież pochodząca z domów, gdzie występował problem przemocy psychicznej, ale która to młodzież nie uciekała z domu ($n = 18, 13,1\%$).

Konflikty z prawem w rodzinie. Analizowano także występowanie w rodzinach badanej młodzieży konfliktów z prawem, dotyczących któregośkolwiek z członków rodziny. Ustalono, iż najliczniejszą grupą stanowi młodzież, w rodzinach której nie występuje ten problem i która nie dokonuje ucieczek z domu ($n = 51, 35,2\%$), następnie młodzież dokonująca ucieczek, w rodzinach której ich członkowie nie wchodzili w konflikt z prawem ($n = 32, 22,1\%$).

Najmniej liczne grupy stanowiła młodzież uciekająca i nieuciekająca z domu pochodząca z rodzin, w których występował i nie występował problem przestępczości ($n = 31, 21,4\%$).

Przejawy niedostosowania społecznego w badanej grupie

W dalszej części analizy skupiono się na zmiennych dotyczących bezpośrednio nieletnich. Wśród analizowanych zmiennych znalazły się takie czynniki jak palenie papierosów, picie alkoholu, przyjmowanie narkotyków, konflikty z prawem oraz podejmowanie prób samobójczych.

Palenie papierosów przez młodzież. Najliczniejszą grupę w analizowanej próbie stanowiła młodzież paląca papierosy i nieuciekająca z domu ($n = 54, 36,7\%$), następnie młodzież paląca i uciekająca z domu ($n = 53, 36,1\%$). Kolejną grupę stanowiła młodzież nieuciekająca z domu i niepaląca papierosów ($n = 29, 19,7\%$). Najmniej liczną grupę stanowiła natomiast młodzież uciekająca z domu i niepaląca papierosów ($n = 11, 7,5\%$).

Spożywanie alkoholu przez młodzież. Analizując picie alkoholu, ustalono, iż najliczniejszą grupę w analizowanej próbie stanowiła młodzież pijąca alkohol i uciekająca z domu ($n = 55, 37,4\%$), następnie młodzież nieuciekająca z domu i pijąca alkohol ($n = 52, 35,4\%$). Kolejną grupę stanowiła młodzież nieuciekająca z domu i niepijąca alkoholu papierosów ($n = 30, 20,4\%$). Najmniej liczną grupę stanowiła natomiast młodzież uciekająca z domu i niepijąca alkoholu ($n = 10, 6,8\%$).

Zażywanie narkotyków. Biorąc pod uwagę przyjmowanie narkotyków, najliczniejszą grupę w analizowanej próbie stanowiła młodzież nieprzyjmująca narkotyków i nieuciekająca z domu ($n = 64, 43,5\%$), następnie młodzież nieprzyjmująca narkotyków i uciekająca z domu ($n = 34, 23,1\%$). Kolejną grupę stanowiła młodzież uciekająca z domu i przyjmująca narkotyki ($n = 31, 21,1\%$). Najmniej liczną grupę stanowiła natomiast młodzież uciekająca z domu i jednocześnie przyjmująca narkotyki ($n = 18, 12,2\%$).

Wchodzenie przez młodzież w konflikty z prawem. Kolejnym czynnikiem, który brano pod uwagę w analizowanej grupie były konflikty z prawem, w które weszli badani. Najliczniejszą grupę stanowiła młodzież wchodząca wcześniej w konflikty z prawem i uciekająca z domu ($n = 27, 37,0\%$), następnie młodzież nieuciekająca z domu i niepopadająca uprzednio w konflikty z prawem ($n = 14, 25,9\%$). Kolejną

grupę stanowiła młodzież nieuciekająca z domu i mająca na swoim koncie naruszenia norm prawnych ($n = 10, 18,5\%$) oraz tak samo liczna grupa młodzieży uciekająca z domu i nienaruszająca prawa ($n = 10, 18,5\%$).

Relacje społeczne w badanej grupie – kontakty z rówieśnikami

Najliczniejszą grupę stanowiły osoby mające przeciętne relacje z rówieśnikami i niepodejmujące się ucieczek z domu ($n = 56, 38,1\%$), następnie osoby mające nieprawidłowe relacje i uciekające z domu ($n = 32, 21,8\%$) oraz osoby mające przeciętną relację z rówieśnikami, ale dokonujące ucieczek z domu ($n = 30, 20,4\%$). Kolejną pod względem liczebności grupą była grupa osób mająca negatywne relacje z rówieśnikami i nieuciekająca z domu. Najmniej licznymi grupami okazały się grupy mające bardzo dobre stosunki z rówieśnikami i uciekające ($n = 3, 2\%$) oraz nieuciekające z domu ($n = 3,2\%$).

Charakterystyka indywidualna i rodzinna a ucieczki z domu w badanej grupie

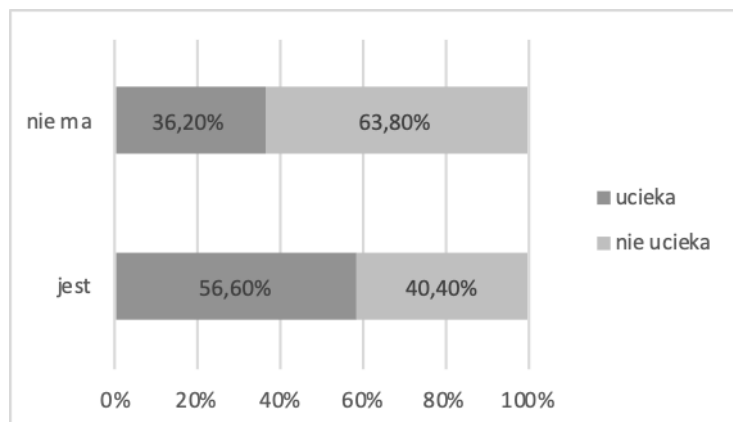
Aby określić związki pomiędzy poszczególnymi interesującymi charakterystykami grupy a ucieczkami z domu, przeprowadzono szereg analiz χ^2 . Współczynnik phi (ϕ) został wykorzystany do opisu siły efektu (Cohen, 1988, Coolican, 2014).

Zmienne indywidualne

Płeć. Występuje związek pomiędzy płcią a ucieczkami z domu ($\chi^2(1, N = 151) = 9,10, p < 0,01$) przy czym siła uzyskanej zależności jest umiarkowana ($\phi = ,246$). Dziewczęta ($n = 50, 75,8\%$) uciekały z domu częściej niż chłopcy ($n = 16, 24,2\%$) co oznacza, że ucieczek z domu dokonało o ponad 51,6% więcej dziewcząt niż chłopców. Wśród dziewcząt o 7% więcej uciekało ($n = 50, 53,2\%$), niż nie uciekało z domu ($n = 44, 46,8\%$). Natomiast w grupie chłopców o 29% więcej z nich nie uciekało, niż uciekało z domu.

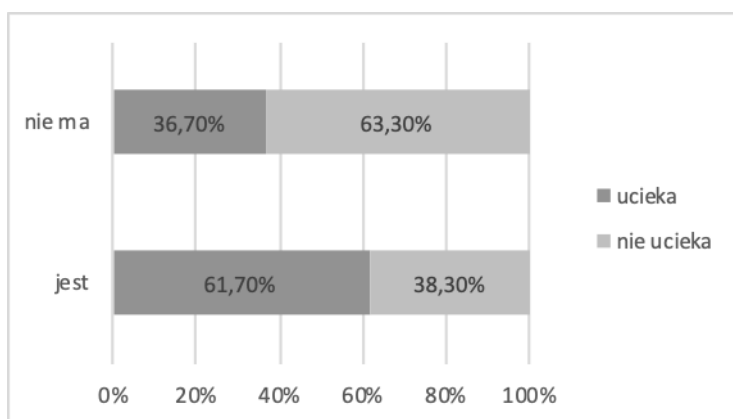
Charakterystyka funkcjonowania rodziny

Przemoc fizyczna. Istnieje związek pomiędzy występowaniem przemocy fizycznej w środowisku rodzinnym a dokonywanymi ucieczkami z domu ($\chi^2(1, N = 141) = 6,96, p < 0,01$), siła zależności jest umiarkowana ($\phi = 0,22$). Biorąc pod uwagę te środowiska domowe, w których występuje przemoc fizyczna, większość młodzieży dokonuje z nich ucieczek ($n = 28, 59,6\%$), czyli o 19% więcej młodzieży ucieka z domu, niż nie ucieka. Analogicznie w domach, w których nie występuje przemoc fizyczna, prawie dwukrotnie więcej (o 27,6%) młodzieży nie ucieka z domu ($n = 60, 63,8\%$), niż ucieka. Zależności przedstawiono na wykresie 2.

Wykres 2. Przemoc fizyczna a ucieczki z domu

Przemoc psychiczna. Istnieje związek pomiędzy występowaniem przemocy psychicznej w środowisku rodzinnym a dokonywanymi ucieczkami z domu ($\chi^2(1, N = 137) = 7,81, p < 0,01$), siła uzyskanej zależności jest umiarkowana $\varphi = 0,23$. W grupie, w której występuje przemoc psychiczna w domu o ponad 20% więcej młodzieży ucieka ($n = 29, 61,7\%$), niż nie ucieka z domu. I odwrotnie, w rodzinach, w których nie występuje przemoc psychiczna, więcej osób nie ucieka ($n = 57, 63,3\%$), niż ucieka z domu. Zależność przedstawiono na wykresie 3.

Wykres 3. Przemoc psychiczna a ucieczki z domu

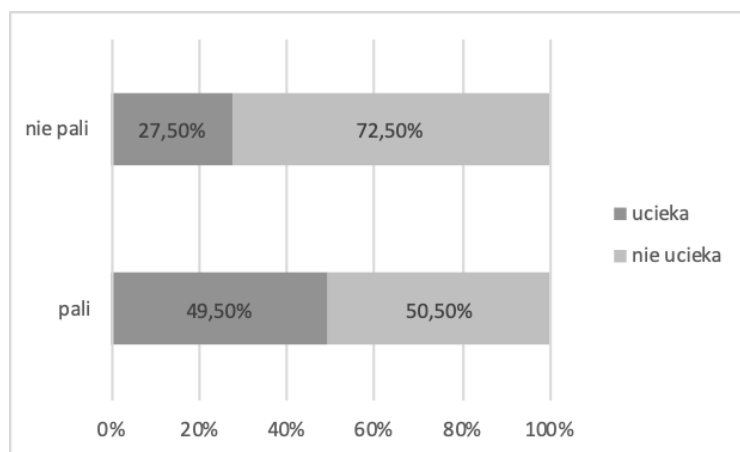
Z uwagi na zbyt niską liczebność grupy nie wykonano analiz statystycznych dla związku między przemocą fizyczną i psychiczną a ucieczkami z domu w grupach z podziałem na płeć. Podzielono grupę ze względu na ucieczki z domu i płeć oraz występowanie przemocy fizycznej i psychicznej w rodzinie. Okazało się, że przemoc fizyczna w grupie dziewcząt uciekających z domu wystąpiła u 82,1% ($n = 23$) bada-

nych, podczas gdy w grupie chłopców uciekających było to 17,9% ($n = 5$). Dla porównania, w grupie młodzieży nieuciekającej, w rodzinie, w której występuje przemoc, dziewczynki stanowiły 52,6% ($n = 10$), chłopcy 47,4% ($n = 9$). Przemoc psychiczna w grupie dziewcząt uciekających wystąpiła u 75,9% ($n = 22$) badanych, wśród chłopców u 24,1% ($n = 7$). W grupie nieuciekających przemoc w rodzinie wystąpiła u 61,1% ($n = 11$) dziewcząt i 38,9% ($n = 7$) chłopców.

W zakresie pozostałych zmiennych rodzinnych takich jak: struktura rodziny ($\chi^2(1, N=151) = 1,16, p > 0,05$), posiadanie rodzeństwa ($\chi^2(1, N=151) = 0,05, p > 0,05$), wystąpienie problemu alkoholowego w rodzinie ($\chi^2(1, N = 144) = 0,18, p > 0,05$), wejścia w konflikt z prawem przez któregoś z członków rodziny ($\chi^2(1, N = 145) = 0,169, p > 0,05$), nie odnotowano istotnych związków z podejmowaniem przez młodzież ucieczek z domu.

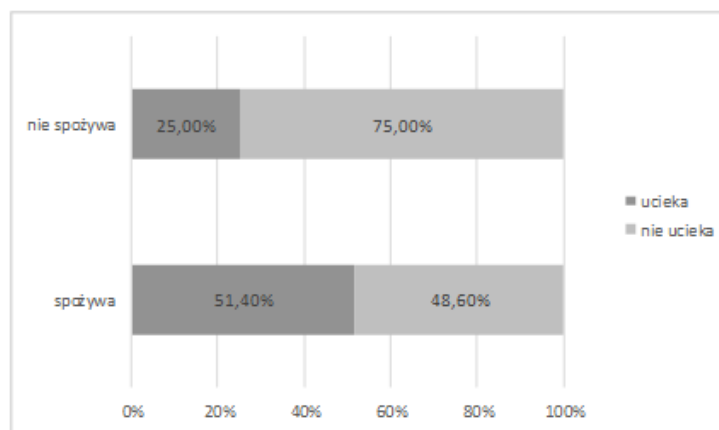
Czynniki niedostosowania społecznego

Palenie papierosów. Istnieje związek pomiędzy występowaniem palenia papierosów przez młodzież a dokonywanymi uciezkami z domu ($\chi^2(1, N = 147) = 5,75, p < 0,05$), siła zależności jest umiarkowana ($\phi = 0,19$). Wśród młodzieży uciekającej z domu o 65,6% więcej badanych pali, niż nie pali. Jednocześnie w grupie młodzieży nieuciekającej z domu istnieje dwukrotnie wyższa szansa na to, że nie pali ona papierosów (34,9% vs. 65,1% dla młodzieży uciekającej). Zależności przedstawiono na wykresie 4.

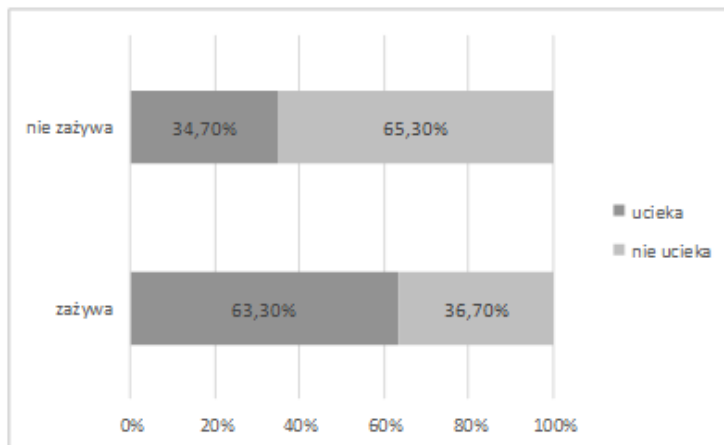
Wykres 4. Palenie papierosów przez młodzież a ucieczki z domu

Spożywanie alkoholu. Istnieje związek pomiędzy spożywaniem alkoholu przez młodzież a dokonywanymi uciezkami z domu $\chi^2(1, N = 147) = 8,22, p < 0,01$, siła zależności jest umiarkowana ($\phi = 0,23$). W grupie młodzieży dokonującej ucieczek z domu o blisko 70% więcej nieletnich spożywa alkohol. W grupie osób nieuciekających dwukrotnie więcej osób spożywa alkohol, niż nie spożywa (różnica wynosi 26,8% pomiędzy tymi grupami). Jednocześnie młodzież, która nie spożywa alkoholu jest trzykrotnie mniej zagrożona dokonaniem ucieczki z domu. Wyniki zaprezentowano na wykresie 5.

Wykres 5. Spożywanie alkoholu a ucieczki

Zażywanie narkotyków. Istnieje związek pomiędzy zażywaniem narkotyków przez młodzież a dokonywanymi uciezkami z domu ($\chi^2(1, N = 147) = 10,81, p < ,001$), siła zależności jest umiarkowana ($\phi = 0,27$). Wśród młodzieży, która zażywa narkotyki prawie dwa razy więcej młodzieży dokonuje ucieczek z domu ($n = 31, 63,3\%$). natomiast młodzież, która nie zażywa narkotyków dwukrotnie rzadziej dokonuje ucieczek ($n = 64, 65,3\%$). Grupa osób, które nie uciekają z domu i nie zażywają narkotyków jest czterokrotnie większa ($n = 64, 78\%$) od grupy osób zażywających i dokonujących ucieczek. Wynik przedstawiono na wykresie 6.

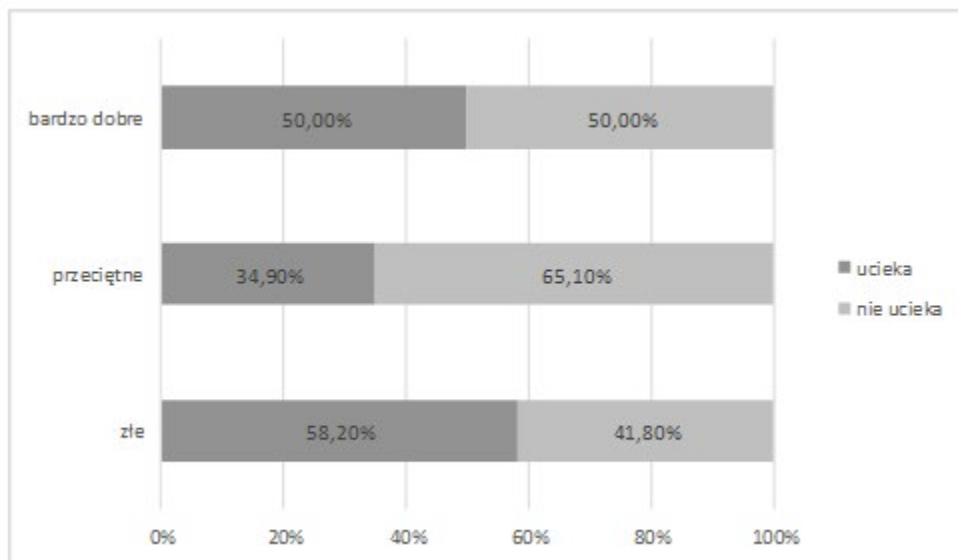

Wykres 6. Zażywanie narkotyków przez młodzież a ucieczki z domu

Konflikt dziecka z prawem. Możemy zauważyć, że dwukrotnie więcej dzieci ($n = 20$, 66,7%), które uprzednio (przed aktualnym badaniem sądowym) weszły w konflikt z prawem, dokonało ucieczki z domu w porównaniu do młodzieży, która nie weszła w konflikt z prawem ($n = 10$, 33,3%). Wynik ten powinniśmy traktować z ostrożnością, ponieważ występuje on na poziomie tendencji ($\chi^2(1, N = 57) = 3,37$, $p = 0,066$).

Zmienne związane z relacjami społecznymi

Relacje rówieśnicze. Istnieje związek pomiędzy kontaktami nawiązywanymi przez młodzież z rówieśnikami a dokonywanymi ucieczkami z domu ($\chi^2(2, N = 147) = 7,46$, $p < 0,05$), siła uzyskanej zależności jest słaba ($\phi = 0,22$). Osoby mające bardzo dobre kontakty z rówieśnikami o 41,6% ($n = 3$) rzadziej uciekają z domu niż osoby mające przeciętne kontakty ($n = 30$) i o 44,6% rzadziej niż osoby mające negatywne kontakty z rówieśnikami ($n = 32$). W grupie osób mających negatywne kontakty z rówieśnikami o 21,4% więcej dzieci ucieka z domu, niż nie ucieka. Zależności przedstawiono na wykresie 7.

Wykres 7. Relacje rówieśnicze a ucieczki z domu

Podsumowanie i dyskusja uzyskanych wyników

Ucieczki z domu stanowią zarówno symptom świadczący o niedostosowaniu społecznym, jak i czynnik ryzyka pogłębienia się demoralizacji oraz nieprawidłowego stylu funkcjonowania osoby nieletniej.

Prezentowane w artykule analizy ujawniły występowanie zależności między analizowanymi zmiennymi a ucieczkami z domu. W odniesieniu do zmiennych indywidualnych okazało się, że grupą wiekową najbardziej zagrożoną ucieczkami z domu jest młodzież 15–16-letnia. Ten okres rozwojowy charakteryzuje się szczególnym dążeniem do niezależności i samostanowienia w znaczeniu podejmowania autonomicznych decyzji. Jest on intensywnym okresem zmian fizycznych i psychicznych i wiąże się z kształtowaniem się tożsamości oraz pojawianiem się pierwszych planów życiowych (Obuchowska, 2004). Ucieczki z domu w tym okresie rozwojowym mogą prowadzić do nawiązania kontaktów z osobami i grupami, które prezentują zachowania antyspołeczne, czasem funkcjonują na granicy prawa lub otwarcie łamią normy prawne. W konsekwencji młody człowiek przebywający poza domem, poza kontrolą rodzicielską i często wagarujący narażony jest na szkodliwe dla rozwoju oddziaływanie w formatywnym okresie kształtowania się jego tożsamości.

W badanej grupie młodzieży ucieczek częściej dokonywały dziewczęta niż chłopcy. Wynik ten jest zgodny z danymi z badań przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych (Baker i in., 2003; Benoit-Bryan, 2011). W populacji polskiej, zgodnie z wynikami uzyskanymi przez Piekacz (2008), dziewczęta i chłopcy w wieku gimna-

zjalnym nie różnią się częstotliwością ucieczek. Czynnikiem różnicującym okazał się również wymiar niedostosowania społecznego, tj. częściej z domu uciekała młodzież zagrożona niedostosowaniem/niedostosowana bez względu na płeć.

W badaniu własnym analizowałem wyłącznie młodzież o różnym stopniu niedostosowania społecznego. Wyjaśnienia związku między płcią a częstotliwością ucieczek należy upatrywać m.in. w zjawisku przemocy występującej w rodzinach nieletnich, na którą dziewczynki są bardziej narażone. Należy także podkreślić, że badania (Maxfield, Widom, 1996; Burton, Duty, Leibowitz, 2011), dotyczące zarówno chłopców, jak i dziewcząt, wskazują na istnienie związku między przemocą fizyczną, psychiczną lub seksualną a zachowaniami antyspołecznymi. W grupie młodzieży pochodzącej ze środowisk rodzinnych, w których występuje zarówno przemoc fizyczna, jak i przemoc psychiczna, prawdopodobieństwo ucieczki z domu jest o 20% większe. Warunkiem sprzyjającym pojawianiu się tego rodzaju problemów są niewątpliwie ucieczki, które narażają młodego człowieka na kontakt z osobami zdemoralizowanymi oraz przyczyniają się do popełniania czynów karalnych, np. z braku środków na utrzymanie w czasie ucieczki

Czynniki takie jak nadużywanie alkoholu przez któregokolwiek z rodziców oraz występowanie w rodzinie konfliktów z prawem, jak okazało się, nie wpływają na zwiększenie prawdopodobieństwa dokonania ucieczki z domu. Wydaje się to wynikiem z jednej strony zaskakującym, a z drugiej możliwym do wyjaśnienia poprzez mechanizm, często występującej w rodzinach z problemem alkoholowym, parentyfikacji emocjonalnej i instrumentalnej dziecka. Przyczynia się ona do podjęcia roli opiekuńczej wobec rodziców i rodzeństwa (np. „bohater rodziny”) i może stanowić czynnik chroniący przed uciezkami (Cierpiałkowska, Grzegorzewska, 2016). Wniosek taki wymagałby jednak bardziej precyzyjnej analizy związanej z przyjętą przez młodego człowieka rolą, pozycją w rodzinie, wiekiem i płcią posiadanego rodzeństwa. Uzyskane dane pozwalają jedynie na stwierdzenie, że najliczniejszą grupę stanowi młodzież posiadająca rodzeństwo i nieuciekająca z domu, a w następnej kolejności posiadająca rodzeństwo i uciekająca z domu. Poszukiwanie zatem mechanizmu wyjaśniającego, podobnie jak w przypadku związku konfliktów z prawem w rodzinie z uciezkami, wymaga dalszych badań.

Analiza przejawów niedostosowania społecznego wykazała, że palenie papierosów, używanie narkotyków oraz picie alkoholu przyczyniają się do zwiększonego prawdopodobieństwa ucieczek z domu. W grupie osób uciekających z domu o ponad 65% więcej młodzieży pali papierosy i o blisko 70% więcej młodzieży spożywa alkohol. U młodzieży zażywającej narkotyki prawdopodobieństwo ucieczki z domu zwiększa się dwukrotnie. Zachowania te najczęściej dokonywane poza kontrolą rodzicielską stanowią symptomy demoralizacji (Górecki, Stachowiak, 2007) i są czynnikami sprzyjającymi ucieczkom. Wcześniejsze konflikty z prawem jako kolejny

wskaźnik postępującego procesu demoralizacji okazały się również związane ze zwiększonym prawdopodobieństwem dokonywania ucieczek z domu.

Uzyskane zależności wskazują również na to, że dobre kontakty z rówieśnikami stanowią czynnik chroniący przed ucieczkami, natomiast negatywne relacje wzmacniają tendencję do takiego zachowania. Wynik ten stanowi kolejne potwierdzenie znaczenia jakości relacji jako czynnika sprzyjającego prawidłowemu procesowi socjalizacji. Liczne badania poświęcone rezyliencji pozwoliły na stwierdzenie, że szczególnie w okresie adolescencji dobre relacje rówieśnicze chronią przed zachowaniami antyspołecznymi oraz szkodliwymi z perspektywy rozwoju i zdrowia (Heszen i Sęk, 2007; Borucka, Ostaszewski, 2008; Borys, 2010). Nieprawidłowe, negatywne relacje rówieśnicze w środowisku życia adolescenta, stanowiąc mogą przyczynę zaburzeń w socjalizacji, prowadząc poprzez ucieczki z domu do pogłębienia demoralizacji, a w skrajnych przypadkach ukształtowania kryminalnego stylu funkcjonowania (Patterson, Dishion i Yoerger, 2000).

Zjawisko ucieczek z domu niewątpliwie jest uwarunkowane wieloczynnikowo. Czynniki, które były kontrolowane w tym badaniu, a które okazały się istotnie związane ze zwiększonym prawdopodobieństwem ucieczek z domu mogą stanowić podstawę formułowania programów prewencyjnych ukierunkowanych na młodzież szczególnie zagrożoną ucieczkami. Biorąc pod uwagę, jak już wskazano na wstępie, że ucieczki z domu znacząco podnoszą prawdopodobieństwo pogłębiania się demoralizacji oraz łamania norm prawnych przez młodzież, taka prewencja mogłaby zapobiec tym procesom.

Przeprowadzone badanie miało na celu analizę związku między płcią osoby nieletniej, funkcjonowaniem systemu rodzinnego oraz występującymi przejawami niedostosowania społecznego a ucieczkami z domu. Ucieczki, na co wskazano w części wprowadzającej, stanowią zarówno konsekwencję negatywnych czynników w środowisku osoby nieletniej, jak i predyktor pogłębiania się procesu niedostosowania na skutek narażenia osoby nieletniej na kolejne czynniki ryzyka. W procesie opiniowania sądowno-psychologicznego uwzględnienie czynników ryzyka pojawienia się ucieczek, które okazały się istotne (występowanie w rodzinie różnych form przemocy, kontakt z używkami, niska jakość relacji rówieśniczych oraz uprzednie wejście w konflikt z prawem), pozwala na przewidywanie wystąpienia analizowanego zjawiska, a także wdrożenie działań prewencyjnych oraz formułowanie zaleceń do dalszej pracy wychowawczej i resocjalizacyjnej.

Uwzględniając zagrożenie, jakie ucieczki z domu niosą dla prawidłowego osobowościowego i społecznego funkcjonowania w okresie dorosłości oraz odpowiedzialnego podejmowania ról życiowych, w kolejnych badaniach warto byłoby kontrolować czynniki związane z temperamentalnymi, motywacyjno-wolicjonalnymi oraz telicznymi aspektami funkcjonowania osobowościowego młodego człowieka. Wskazana byłaby także pogłębiona analiza systemu rodzinnego – więzi w rodzinie, charakteru kontroli

rodzicielskiej (Błażek, 2017), uzyskiwanego wsparcia, stylu radzenia sobie z trudnościami w rodzinie.

BIBLIOGRAFIA

1. Baker, A.J., McKay, M.M., Lynn, C.J., Schlange, H., Auville, A. (2003). Recidivism at a shelter for adolescents: First-time versus repeat runaways. *Social Work Research*, 27(2), 84–93.
2. Benoit-Bryan, J. (2011). *The runaway youth longitudinal study*. Chicago, IL: National Runaway Switchboard.
3. Berger, I., Schmidt, R.M. (1958). Results of child psychiatric and psychological investigations of spontaneous and reactive runaways. *Praxis Kinderpsychol Kinderpsychiatr*, 7, 206–210.
4. Błażek, W., Błażek, M., Makurat, F. (2012). Regulacyjna funkcja poczucia winy w wyborze zachowań pro-i antyspołecznych. *Studia Humanistica Gedanensia*, t. 2, Gdańsk: Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego, Klub Inteligencji Katolickiej Archidiecezji Gdańskiej.
5. Błażek, W. (2017). Rola oddziaływań rodzicielskich w przeciwdziałaniu zachowaniom antyspołecznym i nieprzystosowaniu społecznemu młodzieży. *Studia Humanistica Gedanensia*; t. 5, Gdańsk: Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego, Klub Inteligencji Katolickiej Archidiecezji Gdańskiej.
6. Błażek, W., Sajewicz-Radtke, U., Błażek, M., Lewandowska-Walter, A., Radtke, B.M. (2018). *Diagnoza rozwoju osobowościowego młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym*. Gdańsk: Pracownia Testów Psychologicznych i Pedagogicznych.
7. Borucka, A., Ostaszewski, K. (2008). Koncepcja resilience. Kluczowe pojęcia i wybrane zagadnienia. *Medycyna Wieku Rozwojowego*, 12(2 Pt 1), 587–597.
8. Borys, B. (2010). Zasoby zdrowotne w psychice człowieka. *Forum Medycyny Rodzinnej*, 4(1), 44–52.
9. Burton, D.L., Duty, K.J., Leibowitz, G.S. (2011). Differences between sexually victimized and nonsexually victimized male adolescent sexual abusers: Developmental antecedents and behavioral comparisons. *Journal of Child Sexual Abuse*, 20(1), 77–93.
10. Cekiera, Cz. (1979). Pojęcie i formy nieprzystosowania społecznego. *Zagadnienia wychowawcze a Zdrowie Psychiczne*, 5, 7-19.
11. Cierpiąłkowska, L., Grzegorzewska, I. (2016). *Dzieci alkoholików w perspektywie rozwojowej i klinicznej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
12. Chen, X., Thrane, L., Adams, M. (2012). Precursors of running away during adolescence: Do peers matter? *Journal of Research on Adolescence*, 22(3), 487–497
13. Chesney-Lind, M., Bloom, B. (1997). Feminist criminology: Thinking about women and crime. W: B. MacLean & D. Milovanovic (Eds.). *Thinking critically about crime* (ss. 54–65). Vancouver, Canada: Collective Press.
14. Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. New York. NY: Academic.
15. Coolican, H. (2014). *Research methods and statistics in psychology*. London: Psychology Press.
16. Erikson, E.H. (1997). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Poznań: Rebis.
17. Gajewski, M. (2013). Zaburzenia procesu socjalizacji. Wykolejenie i nieprzystosowania społeczne młodzieży w ujęciu psychologicznym, społecznym i pedagogicznym. *Rocznik Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum*, 16, 35-60.

18. Górecki, P., Stachowiak, S. (2007). *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Warszawa: Oficyna Wolters Kluwer Business.
19. Grzegorzewska, M. (1964). *Pedagogika specjalna: skrypt wykładów*. Warszawa: Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej.
20. Heszen, I., Sęk, H. (2007). *Psychologia zdrowia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
21. Homer, L.E. (1973). Community-Based Resource for Runaway Girls. *Social Casework, 54(8)*, 473-479.
22. Jeanis, M.N., Fox, B.H., & Muniz, C.N. (2019). Revitalizing profiles of runaways: A latent class analysis of delinquent runaway youth. *Child and Adolescent Social Work Journal, 36(2)*, 171-187.
23. Jeanis, M.N. (2017). *Chronic Runaways Youth: A Gender-Based Analysis*. PhD Dissertation. University of South Florida. <https://scholarcommons.usf.edu/etd/6868>.
24. Luntz, B.K., Widom, C.S. (1994). Antisocial personality disorder in abused and neglected children grown up. *American Journal of Psychiatry, 151(5)*, 670-674.
25. Maxfield, M.G., Widom, C.S. (1996). The cycle of violence: Revisited 6 years later. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 150(4)*, 390-395.
26. Obuchowska, I. (2004). Adolescencja. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.). *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka* (ss. 163-197). Warszawa: PWN.
27. Patterson, G.R., Dishion, T.J., Yoerger, K. (2000). Adolescent growth in new forms of problem behavior: Macro-and micro-peer dynamics. *Prevention Science, 1(1)*, 3-13.
28. Piekacz, A. (2008). *Styl życia a poziom realizacji normatywnych zadań rozwojowych u gimnazjalistów osiągających niskie efekty edukacyjno-wychowawcze*. Nieopublikowana praca doktorska. Zakład Psychologii Klinicznej UŚ.
29. Pytka, L. (1981). *Skala nieprzystosowania społecznego: podręcznik*. Warszawa: Wydawnictwa Radia i Telewizji.
30. Pytka, L. (2000). *Pedagogika resocjalizacyjna: wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
31. Sanchez, R.P., Waller, M.W., & Greene, J.M. (2006). Who runs? A demographic profile of runaway youth in the United States. *Journal of Adolescent Health, 39(5)*, 778-781.
32. Shellow, R., Schamp, J.R., Liebow, E., & Unger, E. (1967). Suburban runaways of the 1960's. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 32(3)*, iii-51.
33. Statystyki Policji. Ucieczki małoletnich. Pobrano z <https://statystyka.policja.pl/st/informacje/56278,Ucieczki-maloletnich.html> [dostęp 2020-07-23, 08:40].
34. Święcicki, Ł., Gałecki, A. (2015). *Kryteria diagnostyczne z DSM V*. Wrocław: Edra Urban & Partner.
35. WHO (1997). *International Classification of Diseases: ICD-10*. Genewa: WHO.
36. Wójcik, D. (1984). *Nieprzystosowanie społeczne młodzieży. Analiza psychologiczno-kryminologiczna*. Wrocław: Ossolineum.
37. Yates, G.L., MacKenzie, R., Pennbridge, J., & Cohen, E. (1988). A risk profile comparison of runaway and non-runaway youth. *American Journal of Public Health, 78(7)*, 820-821.
38. Zaremba K. (2015). Charakterystyka nieprzystosowania społecznego młodzieży podświadnej, *Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja, 27*, 7-37.
39. Zide, M.R., & Cherry, A.L. (1992). A typology of runaway youths: An empirically based definition. *Child and Adolescent Social Work Journal, 9(2)*, 155-168.